

Lyashenko Nadezhda
ARE THE PROPOSED CHANGES TO THE CODE OF CIVIL PROCEDURE
OF THE EUROPEAN CONVENTION ON HUMAN RIGHTS AND FUNDAMENTAL FREEDOMS

The article analyzes some of the proposals on amending the Code of Civil Procedure of Ukraine and their compliance with the European Convention on Human Rights and Fundamental Freedoms.

Keywords: Code of Civil Procedure, fairness, reasonable time, the court, the European Convention, the protection of rights Fundamental Freedoms.

Рассомахіна Ольга Анатоліївна,
кандидат юридичних наук, доцент
кафедри цивільного та трудового права,
Київський університет права НАН України

УДК 347.921.1

ОРГАНИ ТА ОСОБИ, ЯКІ ЗАХИЩАТЬ ПРАВА ТА ІНТЕРЕСИ ІНШИХ ОСІБ, ЯК УЧАСНИКИ ЦИВІЛЬНОГО ПРОЦЕСУ

У статті розглядається процесуальний статус органів та осіб, які діють на захист прав та інтересів інших осіб, зокрема їх функції, мета і завдання участі в цивільному процесі; коло осіб, захист прав та інтересів яких може здійснювати ця категорія учасників цивільного процесу; умови, форми та порядок участі в цивільному процесі цієї категорії учасників, обсяг їхніх повноважень у цивільному процесі.

Ключові слова: учасники цивільного процесу, що діють на захист прав та інтересів інших осіб, Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, прокурор, органи державної влади та місцевого самоврядування, фізичні та юридичні особи, що діють на захист прав та інтересів інших осіб.

Відповідно до ч. 2 ст. 3 ЦПК України у випадках, встановлених законом, до суду можуть звернутись органи та особи, яким надано право захищати права, свободи та інтереси інших осіб або державні чи суспільні інтереси. Коло цих осіб конкретизується у ст. 45 ЦПК України, яка встановлює правила участі в цивільному судочинстві як захисників прав, свобод та інтересів інших осіб не зовсім однорідних учасників: Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, прокурора, органів державної влади та місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб. У наукових дослідженнях ця категорія учасників розглядала недостатньо. Процесуальний статус цих учасників, а також нестійкість і не сформованість практики судового процесу з окремих питань участі цих органів у судочинстві, порядок їх вступу в процес тощо. Законодавство іноді не встигає за практикою, і, навпаки, новели законодавства апробовано на практиці недостатньо. Процесуальний статус окремих суб'єктів у цій категорії учасників, зокрема прокуратури, органів місцевого самоврядування, в цивільному процесі досить системно розглядали у своїх роботах деякі автори [3; 4; 5; 6; 10; 11]. Проте вони не охопили всю сукупність суб'єктів, зазначених у ст. 45 ЦПК України, їх правовий статус. Отже, спеціальних комплексних наукових робіт, які могли б сформулювати загальне уявлення про практичну важливість і необхідність існування цієї категорії учасників цивільного процесу та регла-

ментації процесуального статусу цих органів та осіб, немає. У зв'язку з чим ця категорія учасників цивільного процесу часто залишається без уваги з боку вчених, а так само і під час навчального процесу. Водночас існування механізму застосування статей 45, 46 ЦПК України дає змогу говорити про створення додаткового механізму, який сприяє захисту прав, свобод та інтересів фізичних і юридичних осіб у межах цивільного процесу.

Проблеми захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб органами та особами, які діють у цивільному процесі на захист цих осіб, вже розглядали у своїх роботах вітчизняні вчені та практики, зокрема С.С. Бичкова [7; 8], В.М. Валюх [9], Р.М. Достдар [10], Т.О. Дунас [3; 4; 6], А.В. Зинов'єва [11], О.В. Латій [12], М.В. Руденко [5], С.Я. Фурса [13; 14], М.Й. Штефан [15], крім того, матеріали щодо особливостей їх участі в цивільному процесі входять до складу узагальнень судової практики [16]. Однак розгляд питань законодавчого регулювання та практики застосування додаткового механізму захисту прав та інтересів фізичних і юридичних осіб у сфері приватних правовідносин досі є актуальним у зв'язку з наявними недоліками правового регулювання в цій сфері, недостатнім усвідомленням ефективності звернення до цих органів з боку фізичних і юридичних осіб для захисту їхніх прав у суді, а також відсутністю комплексного підходу до висвітлення процесуального статусу цієї категорії учасників у цивільному судочинстві.

Метою цієї наукової роботи є висвітлення основних напрямів розвитку правового регу-

лювання в цій сфері та визначення теоретичних і практичних засад участі цієї категорії учасників у цивільному процесі. Завданнями публікації є дослідити складові механізми захисту цивільних прав органами та особами, які діють на захист прав та інтересів інших осіб: коло цих осіб, їх правовий статус, зокрема функції, цілі та завдання насамперед як учасників цивільного процесу, коло осіб, права та інтереси яких може захищати ця категорія учасників цивільного процесу, умови, форми та порядок участі в цивільному процесі цієї категорії учасників, обсяг їхніх повноважень у цивільному процесі; а також визначення окремих недоліків у правовому регулюванні процесуального статусу цієї категорії учасників цивільного процесу.

Відповідно до ч. 3 ст. 55 Конституції України кожен має право звертатися за захистом своїх прав до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Відповідно до ст. 101 Конституції України Уповноважений Верховної Ради з прав людини здійснює парламентський контроль за дотриманням конституційних прав і свобод людини і громадянина. Слід зазначити, що це передбачає здійснення парламентського контролю за діяльністю судових органів влади щодо дотримання ними строків розгляду справи, процесуальних норм, а також виконанням судових рішень. Зазначені конституційні положення конкретизуються в Законі України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» від 23 грудня 1997 року, відповідно до пп. 5, 6, 9 і 10 ст. 13 якого Уповноважений Верховної Ради України з прав людини має право: 1) наознайомлення з документами, у тому числі секретними (таємними), та отримання їх копій в органах державної влади, органах місцевого самоврядування, об'єднаннях громадян, на підприємствах, в установах, організаціях незалежно від форми власності, органах прокуратури, включаючи справи, які знаходяться в судах; 2) вимагати від посадових і службових осіб органів державної влади, органів місцевого самоврядування, підприємств, установ, організацій незалежно від форми власності сприяння проведенню перевірок діяльності підконтрольних і підпорядкованих їм підприємств, установ, організацій, виділення спеціалістів для участі у проведенні перевірок, експертиз і надання відповідних висновків; 3) бути присутнім на засіданнях судів усіх інстанцій, у тому числі на закритих судових засіданнях, за умови згоди суб'єкта права, в інтересах якого судовий розгляд оголошено закритим; 4) з метою захисту прав і свобод людини і громадянина особисто або через свого представника в установленому законом порядку: звертатися до суду про захист прав і свобод осіб, які через фізичний стан, недоздатність повноліття, похилий вік, недієздатність або обмежену дієздатність неспроможні самостійно захистити свої права і свободи; брати участь у судовому розгляді справ, провадження в яких відкрито за його позовами (заявами, клопотаннями (подан-

нями); вступати у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду; ініціювати незалежно від його участі у судовому провадженні перегляд судових рішень.

Щодо кола осіб, захист прав та свобод яких здійснюється Уповноваженим Верховної Ради з прав людини, це фізичні особи.

Загальні підстави участі Уповноваженого Верховної Ради з прав людини в цивільному процесі, власне право на звернення, передбачено в ч. 2 ст. 3 та ч. 1 ст. 45 ЦПК України, а спеціальні умови реалізації такого права передбачено в п. 10 ст. 13 Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Формами участі в цивільному процесі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини є: 1) звернення до суду із заявою про захист прав та свобод людини і громадянина, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно. Зокрема, це такі особи, як неповнолітні, недієздатні, інваліди, пенсіонери тощо. При цьому Уповноважений Верховної Ради з прав людини може не лише брати участь у суді першої інстанції, а й подати апеляційну чи касаційну скаргу, а також заяву про перегляд рішень за винятковими або нововиявленими обставинами незалежно від участі у процесі в суді першої інстанції. Загалом Уповноважений Верховної Ради з прав людини може звернутися до суду на захист прав і свобод фізичної особи у всіх видах проваджень, на будь-якій стадії судового розгляду та з будь-якої категорії цивільної справи. Тепер, у зв'язку із новими змінами, якщо Уповноважений Верховної Ради з прав людини не ініціював відкриття провадження у справі для захисту прав та свобод інших осіб, які за станом здоров'я чи з інших поважних причин не можуть цього зробити самостійно, він все одно може вступити у розпочатий процес і захищати чужі інтереси на будь-якій стадії цивільного процесу; 2) вступ у справи, провадження в яких відкрито за позовами (заявами, клопотаннями (поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх судового розгляду. Ця процедура недостатньо прописана в Законі. У цілому з аналізу змісту п. 10 ст. 13 Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» випливає, що форм участі Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини в судовому процесі може існувати багато, але, враховуючи судову практику та норми інших спеціальних законів, які входять до складу законодавства, що визначає правовий статус цього органу, можемо говорити про можливість звернення до Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини за ініціативою суду чи клопотанням сторони у справі для надання висновку [18], тобто про участь цього органу державної влади у процесі у третій формі й, отже, про поширення на нього трьох класичних форм участі цієї категорії учасників у цивільному процесі.

Відповідно до ст. 16 Закону «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» Уповноважений здійснює свою діяльність на підставі відомостей про порушення прав і свобод людини і громадянина, які отримують: 1) за зверненнями громадян України, іноземців, осіб без громадянства чи їх представників; 2) за зверненнями народних депутатів України; 3) за власною ініціативою. На підставі наявної інформації Уповноважений приймає рішення про порушення провадження у справі. До позовної заяви Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, яка має відповідати вимогам ЦПК України щодо форми та змісту, подаватися до суду з дотриманням правил підсудності та процесуального порядку звернення до суду, мають додаватися документи, що підтверджують вік особи, на захист прав і свобод якої він звертається до суду, її непрацездатність тощо [13, с.214-215]. Бажано конкретизувати порядок вступу та участі цього суб'єкта в судовому процесі в Законі «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини».

Звернувшись до суду із заявою на захист прав і свобод громадянина, Уповноважений Верховної Ради з прав людини набуває *обсяг процесуальних прав та обов'язків* особи, в інтересах якої він діє, за винятком права укладати мирову угоду та деякими іншими винятками, визначеними законодавством.

Загальними підставами участі прокурора в цивільному процесі є Конституція України (п. 2 ст. 121), Закон України «Про прокуратуру» від 14 жовтня 2014 року (п.2 ч.1 ст. 2, ст. 23), наказ Генерального прокурора України «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень» від 28 травня 2015 року № 6 (пп. 2, 4 та 11). Слід звернути увагу, що згідно з ч. 2 ст. 23 Закону для реалізації цих повноважень потрібна наявність певного стану особи, підтвердженого відповідними доказами у встановленому порядку. Прокурор здійснює представництво в суді інтересів громадянина (громадянина України, іноземця або особи без громадянства) в випадках, якщо така особа неспроможна самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Як бачимо, коло таких підстав сьогодні в законі звужено, і є тенденція до їх обмеження. У науковій літературі існує позиція, до якої ми приєднуємося, що інститут представництва прокурором інтересів громадянина в суді має діяти не лише в тих випадках, коли особа неспроможна реалізувати право на судовий захист своїх законних інтересів. Представництво прокурора в суді є самостійним інститутом цивільного процесуального права. Як вже зазначалося, прокурор

здійснює захист інтересів держави, при цьому функція представництва інтересів у суді для органів прокуратури є конституційною. Повноваження прокурора на участь у судовому засіданні, коли він діє на виконання конституційної функції представництва, підтверджуються службовим посвідченням [16, п.10]. Представництво прокурором є офіційним (публічним) представництвом конституційного рівня, що має значення самостійної функції прокуратури.

Щодо кола суб'єктів, захист прав та інтересів яких здійснює прокурор, сьогодні в законодавстві простежується тенденція до його звуження: це громадяни України, іноземці, особи без громадянства, які неспроможні самостійно захистити свої порушені чи оспорювані права або реалізувати процесуальні повноваження через недосягнення повноліття, недієздатність або обмежену дієздатність, а законні представники або органи, яким законом надано право захищати права, свободи та інтереси такої особи, не здійснюють або неналежним чином здійснюють її захист. Як бачимо, тут не йдеться про похилий вік чи інший фізичний стан, який ускладнює самостійну реалізацію особою своїх прав. Не зазначаються в Законі і юридичні особи, навпаки, державні компанії, деякі види юридичних осіб, органи державної влади згідно з абз. 3 ч.3 ст.24 Закону віднесено до винятків, коли не допускається здійснення прокурором представництва в суді інтересів держави. Отже, коло цих осіб є дещо звуженим, але, можливо, такий стан речей виправданий практикою. Слід зазначити, що в науці досить тривалий час панувала точка зору, що в законодавстві не слід наводити вичерпний перелік осіб, які можуть претендувати на заступництво прокуратури, а поважність причин, з яких особа не в змозі самостійно захищати власні права, має встановлюватись окремо в кожному випадку [9, с. 245], і що загалом закон не обмежує прокурора в його правах щодо вступу у справу з метою представництва державних, громадських інтересів, прав та законних інтересів фізичних та юридичних осіб, які є або позивачами, або відповідачами, або іншими учасниками процесу [12, с. 103]. Такий підхід є більш ефективним для мети захисту прав людини.

Підстави участі прокурора в цивільному процесі визначено в наведених вище та інших нормативно-правових актах. До цього слід додати, що прокурор бере участь у цивільному процесі або з власної ініціативи, або виходячи з вимог закону, або коли суд визнає це необхідним. Прокурор самостійно визначає підстави для представництва в судах, форму його здійснення і може здійснювати представництво на будь-якій стадії судочинства в порядку, передбаченому процесуальним законом. Залежно від характеру волевиявлення прокурора його участь у цивільному процесі може бути факультативною або імперативною згідно із законом. Обов'язковою участь прокурора у цивільному процесі є і тоді, коли це визнає суд у певній цивільній справі.

Отже, до *форм участі* прокурора в цивільному процесі можна віднести:

1) *ініціювання цивільного процесу в інтересах інших осіб та участь у ньому*, зокрема, звернення до суду з позовною заявою про захист прав, свобод та інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів (частини 1, 2 ст. 45 ЦПК України), подання заяв про видачу судового наказу або заяв у порядку окремого провадження, оскарження в апеляційному та касаційному порядку судових рішень у справі (ч. 2 ст. 95, статті 292, 295, 324 ЦПК України), подання заяв про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами та заяв про перегляд їх у зв'язку з нововиявленими обставинами (статті 354, 362 ЦПК України), подання заяв про відновлення втраченого провадження, у якому він брав участь (ст. 403 ЦПК України), подання заяв про порушення виконавчого провадження у випадку здійснення представництва інтересів громадянина або держави в суді (абз. 2 ч. 1 ст. 7 Закону України «Про виконавче провадження»). Слід зазначити, що до цієї форми участі в цивільному процесі також належить ініціювання прокурором перегляду незаконних судових рішень і в тих випадках, коли прокурор не порушував провадження у справі, зокрема, шляхом внесення апеляційної чи касаційної скарги, скарги про перегляд судових рішень у зв'язку з винятковими обставинами, заяви про перегляд судового рішення за ново виявленими обставинами у справі, що передбачено в нормах абз.1 ч.2 ст. 45 ЦПК України, п.3 ч.6 ст. 23 Закону «Про прокуратуру» та пп. 4 і 11 наказу «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень»;

2) *вступ у справу, що вже почалася*. Зазвичай прокурор залучається до участі у справі за ініціативою суду в тих випадках, коли його участь є необхідною або обов'язковою відповідно до закону, про що суддя виносить ухвалу, яка не підлягає оскарженню. Зокрема, питання про склад осіб, які братимуть участь у справі, відповідно до п. 2 ч. 6 ст. 130 ЦПК України вирішується під час попереднього судового засідання, якщо воно проводиться. Крім того, законодавство не забороняє прокурору вступити у справу і за власною ініціативою, якщо необхідність його вступу у справу є обґрунтованою, що робиться шляхом подання прокурором заяви. Відповідно до п. 2 ч. 6 ст. 23 Закону «Про прокуратуру» та п. 4 наказу «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень» прокурор може вступити у справу, порушену за позовом (заявою, поданням) інших осіб, на будь-якій стадії її розгляду. Зазначимо, що порядок процесуального оформлення вступу прокурора у справу, порушену не за позовом прокурора, в законодавстві чітко не врегульовано, у зв'язку з чим у наукових працях зазначається, що це є проблемним питанням здійснення про-

курорської функції представництва в цивільному судочинстві [6, с.14]. У цій формі участі в цивільному процесі прокурор в усній формі висловлює свою думку з приводу вирішення справи, яка має бути обґрунтованою, містити оцінку досліджених судом доказів, зазначення на встановлені судом фактичні обставини, давати аналіз норм матеріального права, що підлягають застосуванню, кваліфікацію спірних правовідносин [13, с.225]. Слід зазначити, що згідно з абз. 3 ч.1 ст. 7 Закону «Про виконавче провадження» прокурор може вступити у виконавче провадження, відкрите не за його заявою, за умови, що він здійснював представництво інтересів громадянина або держави в суді у відповідній справі.

Частина 6 ст. 23 Закону «Про прокуратуру» та п. 4 наказу «Про організацію роботи органів прокуратури щодо представництва інтересів громадянина або держави в суді та їх захисту при виконанні судових рішень» містять переліки «форм» представництва, які є переліком процесуальних дій, що викликають до існування одну із двох форм представництва прокурора у процесі. Їх можна звести до таких форм участі прокурора в судовому процесі, як *ініціювання судового розгляду (зокрема перегляду судових рішень, у тому числі у справах, порушених за позовом (заявою, поданням) іншої особи) та вступ у справи, порушені за позовами (заявами, поданнями) інших осіб, на будь-якій стадії їх розгляду*.

У разі підтвердження судом наявності підстав для представництва прокурор користується процесуальними повноваженнями відповідної сторони процесу (абз.2 ч.4 ст. 23 Закону). Відповідно до абз.2 ч.2 ст. 45 ЦПК України прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, набуває статусу позивача, якщо немає органу, уповноваженого державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах, або такий орган не має відповідних повноважень. Згідно з ч. 1 ст.46 ЦПК України прокурор наділяється *обсягом процесуальних прав та обов'язків*, як і особа, інтереси якої він захищає, відповідно до статей 27 і 31 ЦПК України, крім права укладати мирову угоду. Зокрема, прокурор вправі ставити запитання сторонам, свідкам, експертам і спеціалістам, висловлювати свою думку з приводу питань, що виникають під час судового засідання, заявляти клопотання, подавати докази тощо і таким чином сприяти суду у встановленні істини у справі та реальному захисту прав суб'єктів цивільних процесуальних відносин [14, с.210]. Слід звернути увагу на те, що в ч. 5 ст. 46 ЦПК України спеціально виділено право прокурора, який не брав участі у справі, з метою вирішення питання про наявність підстав для подання апеляційної або касаційної скарги, заяви про перегляд рішення у зв'язку з винятковими або нововиявленими обставинами, знайомитися з матеріалами справи в суді.

Органи державної влади та місцевого самоврядування, коли вони беруть участь у справі з метою захисту прав та інтересів

інших осіб у випадках, визначених законом, є самостійними учасниками цивільного процесу. Органи державної влади та місцевого самоврядування здійснюють захист прав та інтересів інших осіб на підставі закону, в якому визначено підстави та форми їх звернення до суду. Слід зазначити, що участь цих органів у цивільному процесі передбачено в законодавстві різної галузевої належності. Такі органи вступають у справу від власного імені, але для захисту прав та інтересів інших осіб. Їм не потрібні доручення або прохання зацікавлених осіб для здійснення відповідного захисту. Вони діють у цивільному процесі через представників, які діють на підставі доручення цих органів. Юридичний інтерес органів державної влади та місцевого самоврядування до процесу має переважно посадовий характер. Найчастіше він визначається місцем цих органів у системі органів державної влади, вони беруть участь у справі відповідно до покладеної на них службової компетенції [5, с. 45]. Органи державної влади та місцевого самоврядування починають чи вступають у процес для здійснення покладених на них функціональних обов'язків щодо захисту інтересів інших осіб або державних чи суспільних інтересів [14, с. 202].

Що стосується кола суб'єктів, захист прав та інтересів яких здійснюють зазначені органи, до них належать фізичні особи, невизначене коло осіб, юридичні особи, держава.

Законодавство передбачає такі форми участі органів державної влади та місцевого самоврядування в цивільному процесі:

1) ініціювання цивільного процесу в інтересах інших осіб та участь у ньому. Зокрема, орган опіки та піклування має право звернутися до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним відповідно до ст. 42 СК України, з позовом про позбавлення батьківських прав відповідно до ст. 165 СК України, з позовом про відібрання дитини від батьків без позбавлення їх батьківських прав відповідно до ст. 170 СК України, з позовом про скасування усиновлення та визнання усиновлення недійсним відповідно до ст. 240 СК України. Вони мають право подати заяву про визнання громадянина обмежено дієздатним чи недієздатним відповідно до ст. 237 ЦПК України. Відповідно до п. 10 ч.1 ст. 26 Закону України «Про захист прав споживачів» від 21 травня 1991 року № 1023-XII спеціально уповноважений центральний орган виконавчої влади у сфері захисту прав споживачів та його територіальні органи здійснюють державний контроль за додержанням законодавства про захист прав споживачів, забезпечують реалізацію державної політики щодо захисту прав споживачів і мають право подавати до суду позови щодо захисту прав споживачів. А відповідно до п. 6 ч.1 ст. 28 цього Закону органи місцевого самоврядування з метою захисту прав споживачів мають право створювати при їх виконавчих органах структурні підрозділи з питань захисту прав споживачів, які вправі подавати до суду позови щодо захисту прав

споживачів. Відповідно до абз. 2 ч. 2 ст. 45 ЦПК України прокурор, який звертається до суду в інтересах держави, у позовній заяві (заяві) самостійно визначає, в чому полягає порушення інтересів держави, та обґрунтовує необхідність їх захисту, а також зазначає орган, уповноважений державою здійснювати відповідні функції у спірних правовідносинах. У разі відсутності такого органу або відсутності в нього повноважень щодо звернення до суду прокурор зазначає про це в позовній заяві, і в такому разі прокурор набуває статусу позивача;

2) вступ у справу, що вже почалась. Теоретично органи державної влади та місцевого самоврядування можуть вступити у справу на будь-якій стадії, але їх участь у справі фактично зводиться до надання висновку, тобто до наступної (третьої) форми участі в цивільному процесі;

3) надання висновків у справі. Відповідно до ч.3 ст. 45 ЦПК України органи державної влади та органи місцевого самоврядування можуть бути залучені судом до участі у справі або вступити у справу за своєю ініціативою для надання висновків з метою виконання покладених на них обов'язків. Участь зазначених органів у цивільному процесі для надання висновків у справі є обов'язковою в випадках, встановлених законом, або якщо суд визнає це за необхідне. Особа, яка бере участь у справі, може подати клопотання про залучення відповідного органу до участі у справі. Отже, участь зазначених органів у цій формі залежно від характеру їх волевиявлення може бути обов'язковою або факультативною. Питання про залучення до справи зазначених органів для надання висновку у справі вирішується суддею на стадії провадження у справі до судового розгляду відповідно до ст. 130 ЦПК України, якщо воно відбувається. Вступ у процес органів державної влади та місцевого самоврядування або залучення їх у процес за ініціативою суду оформлюється ухвалою. Необхідність участі зазначених органів у цій формі участі обумовлена необхідністю висловити позицію щодо захисту прав та інтересів інших осіб, які беруть участь у справі, а також тим, що висновок має безпосередньо сприяти доведенню тих обставин, на які особа посилається як на підставу своїх вимог і заперечень [11, с.10]. Якщо розглядати цю форму участі більш детально, слід зазначити, що органи державної влади та місцевого самоврядування надають висновок до суду в письмовій формі. Висновок складається від імені відповідного органу та підписується його керівником. Висновок хоч і є важливим для правильного вирішення справи, проте не є обов'язковим для суду, що розглядає справу. Якщо суд не погоджується з висновком, у рішенні мають бути зазначені підстави цього [10, с.99].

Що стосується обсягу процесуальних прав та обов'язків зазначених органів, зазвичай такі органи мають права та обов'язки осіб, які беруть участь у справі, відповідно до ст. 27

ЦПК України, а також право висловити свою думку щодо вирішення справи по суті відповідно до ч. 6 ст. 46 ЦПК України. Але якщо зазначені органи беруть участь у справі шляхом подання позову, то вони наділяються правами сторони відповідно до ст. 31 ЦПК України з урахуванням уточнень, зроблених раніше.

Фізичні та юридичні особи, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб, є *самостійними учасниками цивільного процесу*. Вони вступають у справу від свого імені для захисту прав інших осіб, державних чи суспільних інтересів. У цивільному процесі вони зазвичай діють через представників. Юридичний інтерес фізичних та юридичних осіб, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб, до процесу також має переважно посадовий характер [5, с. 45].

Що стосується *кола суб'єктів, захист права та інтересів яких здійснюють зазначені особи*, до них належать фізичні особи, невизначене коло осіб, юридичні особи.

Підставами участі у процесі зазначених суб'єктів є норми законодавства різної галузевої належності, у яких закріплено їхні повноваження захищати права та інтереси інших осіб.

Зазначені особи можуть брати участь у цивільному процесі у *формі* ініціювання цивільного процесу в інтересах інших осіб.

Стосовно захисту прав інших осіб окремими фізичними особами можна навести такі приклади. Особа, яка утримує та виховує дитину, може звернутися до суду з позовом про визнання батьківства відповідно до ч. 3 ст. 128 СК України, із заявою про встановлення факту батьківства відповідно до ч. 2 ст. 130 СК України, із заявою про встановлення факту материнства відповідно до ч. 2 ст. 132 СК України. Особа, в сім'ї якої проживає дитина, має право на звернення до суду з вимогами про позбавлення батьківських прав відповідно до ст. 165 СК України. Відповідно до ч. 3 ст. 154 СК України батьки мають право звернутися за захистом прав та інтересів дітей і тоді, коли відповідно до закону вони самі мають право звернутися за таким захистом. Члени сім'ї особи можуть подати заяву про обмеження її цивільної дієздатності відповідно до ч. 1 ст. 237 ЦПК України. Члени сім'ї особи, її близькі родичі можуть подати заяву про визнання її недієздатною відповідно до ч. 3 ст. 237 ЦПК України. Відповідно до ч. 1 ст. 279 ЦПК України за умов, визначених Законом України «Про психіатричну допомогу», лікар-психіатр може подати заяву про проведення психіатричного огляду особи в примусовому порядку, про надання особі амбулаторної психіатричної допомоги та її продовження в примусовому порядку, а представник психіатричного закладу – заяву про госпіталізацію особи до психіатричного закладу в примусовому порядку та заява про продовження такої госпіталізації подається до суду за місцезнаходженням зазначеного закладу [7, с. 115; 8, с. 75].

До юридичних осіб, яким законом надано право захищати права та інтереси інших осіб,

належать підприємства, установи, організації та їх об'єднання.

Серед них можна виділити профспілки, які виконують свою роль як об'єднання із захисту трудових та інших соціально-економічних прав та інтересів працівників відповідно до ст. 243 КЗпП України. Ця громадська організація через своїх уповноважених може здійснювати представницьку та правозахисну функції і в цивільному судочинстві [15, с. 149]. Зокрема, відповідно до ч. 4 ст. 19 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» від 15 вересня 1999 року № 1045-XIV профспілки, їх об'єднання мають право представляти інтереси своїх членів під час реалізації ними конституційного права на звернення за захистом своїх прав, зокрема до судових органів.

Також наркологічний або психіатричний заклад може подати до суду заяву про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, психіатричний заклад може подати до суду заяву про визнання фізичної особи недієздатною відповідно до ст. 237 ЦПК України.

Заклад охорони здоров'я, навчальний або інший дитячий заклад, у якому перебуває дитина, мають право пред'явити до суду вимоги про позбавлення особи батьківських прав відповідно до ст. 165 СК України.

Відповідно до п. 9 ч. 1 ст. 25 Закону «Про захист прав споживачів» об'єднання споживачів мають право звертатися з позовом до суду про визнання дій продавця, виробника (підприємства, що виконує їх функції), виконавця протиправними щодо невизначеного кола споживачів і припинення цих дій.

Відповідно до п. «ж» ст. 21 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища» громадські природоохоронні організації мають право подавати до суду позови про відшкодування шкоди, заподіяної внаслідок порушення законодавства про охорону навколишнього природного середовища, зокрема здоров'ю громадян і майну громадських об'єднань.

Відповідно до підпункту «г» ч. 1 ст. 49 Закону України «Про авторське право та суміжні права» від 23 грудня 1993 року № 3792-XII організації колективного управління повинні виконувати від імені суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав і на основі одержаних від них повноважень, зокрема, таку функцію: звертатися до суду за захистом прав суб'єктів авторського права і (або) суміжних прав відповідно до статутних повноважень та доручення цих суб'єктів. При цьому окреме доручення для представництва в суді не є обов'язковим. Водночас така організація, пред'явивши позов, не є позивачем, оскільки вона звертається до суду в порядку, передбаченому ст. 45 ЦПК України, за захистом прав суб'єктів авторського і (або) суміжних прав, а не своїх прав. Позивачем у таких випадках буде суб'єкт авторського права і (або) суміжних прав, на захист інтересів якого звернулася організація [21, п. 7].

Висновки. Органи та особи, яким законом надано право захищати права, свободи та

інтереси інших осіб, є самостійними учасниками цивільного процесу, які не залежать від інших осіб, що беруть участь у справі. Серед них виділяють Уповноваженого Верховної Ради з прав людини, прокурора, органи державної влади та місцевого самоврядування, фізичних та юридичних осіб. Особливістю їх участі у процесі, що визначає їх процесуальний статус, є те, що ці особи не є ні суб'єктами спірного матеріального правовідношення, ні процесуальними представниками осіб, в інтересах яких порушено провадження у справі. Зазначені органи та особи мають особливі функції, мету і завдання, які покладаються на них законом, форми участі в цивільному процесі, різний обсяг категорій справ, у яких беруть участь. Але в основу їх віднесення до однієї групи учасників цивільного процесу покладено характер процесуальної заінтересованості у справі, яка в основному має державно-правовий і суспільний характер. Метою їх участі в цивільному процесі є сприяння захисту прав, свобод та інтересів особи у визначених законом випадках. Умовами звернення зазначених органів та осіб до суду та їх участі у справі є відповідно закріплення в законі їхнього права на звернення до суду або можливості чи необхідності їх участі у справі, що впливає з компетенції цих органів, та дотримання порядку пред'явлення позову або вступу чи залучення до справи. Підставами участі у процесі зазначених суб'єктів є норми законодавства, часто різної галузевої належності, в яких закріплено їхні повноваження захищати права та інтереси інших осіб. Формами участі в цивільному процесі зазначених органів та осіб з метою захисту прав, свобод та інтересів інших осіб є ініціювання цивільного процесу в інтересах інших осіб, вступ у процес, що вже почався, за заявами інших осіб, надання висновків у справі. Проте не всі із зазначених органів та осіб беруть участь у цивільному процесі у всіх трьох формах. Зазначені органи та особи мають у цивільному процесі процесуальні права та обов'язки особи, в інтересах якої вони діють, передбачені статтями 27 і 31 ЦПК України, за певними винятками. Особа, на захист прав та інтересів якої порушено цивільну справу, може особисто брати участь у цивільному процесі та за наявності цивільної процесуальної дієздатності самостійно розпоряджатися своїми процесуальними і матеріальними правами.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України від 28 червня 1996 року// Відомості Верховної Ради України. – 1996. – №30. – Ст. 141.
2. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року //Відомості Верховної Ради України. – 2004. – №40. – Ст. 492.
3. Дунас Т.О. Мета участі прокурора у цивільному процесі України/ Т.О. Дунас // Юриспруденція: теорія і практика. – 2009. - № 1. – С.24-33.
4. Дунас Т. Місце і роль прокурора у сучасному цивільному процесі України/ Тарас Дунас, Ми-

5. Руденко М.В. Участь прокурора у цивільному процесі на різних етапах становлення вітчизняного законодавства/ М.В. Руденко// Вісник Верховного Суду України. – 2008. – №9. – С. 42-48.
6. Дунас Т.О. Участь прокурора у цивільному судочинстві України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 /Т.О. Дунас; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2009. – 20 с.
7. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар/ [Бичкова С.С., Білоусов Ю.В., Бірюков В.І. та ін.]; за заг. ред. С.С. Бичкової. – К. : Атіка, 2008. – 840 с.
8. Цивільне процесуальне право України: навч. посіб. [Бичкова С.С., Бобрик В.І., Ізарова І.О. та ін.]; за заг. ред. С.С. Бичкової. – [2-ге вид.]. – К.: Атіка, 2007. – 404 с.
9. Валюх В. Прокурор у цивільному судочинстві: деякі проблеми представництва інтересів громадянина / В. Валюх // Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні: IX регіональна науково-практична конференція, 13-14 лютого 2003 р. – Львів, 2003. – С. 244–246.
10. Достдар Р. Органи місцевого самоврядування в цивільно-процесуальних правовідносинах/ Руслана Достдар// Вісник прокуратури України. – 2009. – №11. – С.97-100.
11. Зінов'єва А.В. Процесуальне становище органів державної влади та місцевого самоврядування у цивільному процесі України / А.В. Зінов'єва // Юриспруденція: теорія і практика. – 2009. – № 2. – С. 6-10.
12. Латій О. Прокурор у цивільному процесі: деякі проблеми процесуального характеру/ Олена Латій // Вісник прокуратури. – 2009. – № 3. – С. 102-106.
13. Цивільний процес України: академічний курс / [за ред. С.Я. Фурси]. – К.: Фурса С.Я. ; КНТ, 2009. – 848с.
14. Цивільний процесуальний кодекс України [Текст]: Науково-практичний коментар у 2 т. / за заг. ред. С.Я. Фурси. – К.: Фурса С.Я. ; КНТ 2006. – Т. 1. – 2006. – 912 с.
15. Штефан М.Й. Цивільне процесуальне право України: підруч. для студ. для юрид. спец. вищ. навч. закл. [Електронний ресурс]/ Штефан М.Й. – К.: Ін Юре, 2005. – 624 с. – Режим доступу:<http://ukrkniga.org.ua/ukrkniga-text/688/>
16. Про застосування норм цивільного процесуального законодавства при розгляді справ у суді першої інстанції :постанова Пленуму Верховного Суду України від 12 червня 2009 року №2 // Вісник Верховного Суду України. – 2009. – № 8. – С.3.
17. Цивільний процесуальний кодекс України: Науково-практичний коментар/ за ред. Є.О. Харитонов, О.І. Харитонової, Н.Ю. Голубевої. – К.: Алерта; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 648 с.
18. Щодо необхідності отримання судами висновків Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини у справах про дискримінацію : лист Вищого спеціалізованого суду України з розгляду цивільних та кримінальних справ від 16 лютого 2015 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ombudsman.gov.ua/ua/all-news/pr/6315-cn-vistshij-spetssud-ukraïnidlya-nalezhnogo-vikorisannya-zaxodiv-zapobit/>
19. Рассомахіна О.А. Юридичні конфлікти у приватних правовідносинах та їх ефективне вирі-

шення / О.А. Рассомахіна // Сучасні проблеми правової системи України: VI Міжнар. наук.-практ. конференція, 27 листопада 2014 р. / [редкол.: Ю.С. Шемшученко, Ю.Л. Бошицький, О.В. Чернецька, М.О. Дей, С.І. Бевз]. – Вип. 6. – 2014. – С. 44-48.

20. Рассомахіна О.А. Конституційне право особи на судовий захист та додатковий механізм його реалізації у цивільному судочинстві / О.А. Рассомахіна // Парламентаризм в Цент-

рально-Східній Європі: історія, національні особливості, сучасні тенденції: круглий стіл, 17 квітня 2015 р. / [редкол.: Бошицький Ю.Л., Литвин М.Р., Соляр І.Я., Чернецька О.В., Михайленко О.В., Муравський О.І.]. – К.: Ліра-К, 2015. – С. 17.

21. Про застосування судами норм законодавства у справах про захист авторського права і суміжних прав : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 4 червня 2010 року №5.

Рассомахіна Ольга Андреевна
ОРГАНЫ И ЛИЦА, ЗАЩИЩАЮЩИЕ ПРАВА И ИНТЕРЕСЫ ДРУГИХ ЛИЦ,
КАК УЧАСТНИКИ ГРАЖДАНСКОГО ПРОЦЕССА

В статье рассматриваются составляющие механизма защиты гражданских прав органами и лицами, которые действуют в защиту прав и интересов других лиц: их правовой статус, в том числе функции, цели и задачи их участия в гражданском процессе; круг лиц, права и интересы которых может защищать данная категория участников гражданского процесса; условия, формы и порядок участия в гражданском процессе данной категории участников, объем их прав и обязанностей в гражданском судопроизводстве.

Ключевые слова: участники гражданского процесса, которые действуют в защиту прав и интересов других лиц, Уполномоченный Верховной Рады Украины по правам человека, прокурор, государственные органы, органы местного самоуправления, физические и юридические лица, которым законом предоставлены полномочия защищать права, свободы и интересы других лиц.

Rassomakhina Olga
BODIES AND PERSONS WHO LEGALLY HAVE THE RIGHT TO PROTECT THE RIGHTS,
FREEDOMS AND INTERESTS OF OTHER PERSONS, AS MEMBERS OF CIVIL PROCEDURE

The article examines the components of the mechanism of protection of civil rights by bodies and persons acting on protecting the rights and interests of other persons: their legal status, including functions, goals and objectives of their participation in the civil process; the range of persons, the rights and interests of which can be protected by this category of participants of civil process; conditions, forms and procedures for the participation in civil proceedings of this category of participants, the extent of their rights in civil proceedings.

Keywords: participants of civil procedure in force to protect the rights and interests of other persons, the Ukrainian Parliament Commissioner for Human rights, the prosecutor, public authorities, local governments, physical and legal persons, acting to protect the rights and interests of other persons.

Сергієнко Наталя Артурівна,
приватний юрист

УДК347.952

ВЗАЄМОДІЯ СУДІВ ТА ОРГАНІВ ДЕРЖАВНОЇ
ВИКОНАВЧОЇ СЛУЖБИ, ЩО МАЄ МІСЦЕ ПІД ЧАС
ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПОЗОВУ В ЦИВІЛЬНИХ СПРАВАХ

У статті розкрито окремі питання взаємодії судів та органів державної виконавчої служби, що має місце під час забезпечення позову в цивільних справах. Автор розглянув сферу звернення ухвал про забезпечення позову в цивільних справах до виконання. У статті розроблено елементи вдосконалення механізму виконання ухвал про забезпечення позову в цивільних справах, зокрема в контексті взаємодії судів з органами державної виконавчої служби.

Ключові слова: забезпечення позову, органи державної виконавчої служби, виконання ухвал про забезпечення позову, види забезпечення позову, накладення арешту.

Забезпечення позову є важливим елементом виконання в майбутньому рішення суду. Європейський суд з прав людини виходить з висновку змістовної цілісності судового провадження та виконання рішення, ухваленого за результатами розгляду справи (наприклад, рішення Європейського суду з прав людини

у справі «Хорнсбі проти Греції» [1], рішення у справі «Іван Панченко проти України» [2]). А в рішенні у справі «Войтенко проти України» Європейський суд з прав людини знову повторив, що ефективний доступ до суду включає право на те, щоб рішення суду було виконане без невиправданих затримок [3]. У цьому кон-